WORLD FORUM ON ACADEMIC INNOVATION AND DIGITAL LITERACY

SURXONDARYO VILOYATINING TRANSCHEGARAVIY SAVDO IMKONIYATLARI VA EKSPORTNI KENGAYTIRISHNING STRATEGIK YO'NALISHLARI

Mirzayeva Ro‘zigul Azamat qizi

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti, bakalavriat, 3-bosqich talabasi

E-mail: sevinchmirzayeva3@gmail.com

Tel.: +998 50 071-56-00

Annotatsiya. Ushbu maqolada Surxondaryo viloyatining O'zbekiston tashqi iqtisodiy faoliyatidagi strategik o'rni, xususan, transchegaraviy savdo imkoniyatlari va eksport salohiyatini oshirish masalalari tahlil qilinadi. Tadqiqotda viloyatning Afg'oniston va Tojikiston bilan chegaradoshligi hamda «Termiz xalqaro savdo markazi» erkin savdo zonasining tashkil etilishi natijasida yuzaga kelgan yangi iqtisodiy istiqbollar ko'rib chiqiladi. Statistik ma'lumotlar asosida viloyatning tashqi savdo aylanmasi dinamikasi, eksport tarkibi va asosiy hamkor davlatlar ulushi tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Surxondaryo, transchegaraviy savdo, eksport salohiyati, Termiz xalqaro savdo markazi, logistika, iqtisodiy integratsiya, tashqi savdo aylanmasi, Janubiy Osiyo.

Аннотация.В данной статье анализируется стратегическая роль Сурхандарьинской области во внешнеэкономической деятельности Узбекистана, в частности, вопросы трансграничной торговли и повышения экспортного потенциала. В исследовании рассматриваются новые экономические перспективы, возникшие в результате приграничного положения области с Афганистаном и Таджикистаном, а также создания свободной торговой зоны «Термезский международный торговый центр». На основе статистических данных проанализирована динамика внешнеторгового оборота, структура

экспорта и доля основных стран-партнеров.

Ключевые слова. Сурхандарья, трансграничная торговля, экспортный потенциал, Термезский международный торговый центр, логистика, экономическая интеграция, внешнеторговый оборот, Южная Азия.

Abstract. This article analyzes the strategic role of the Surkhandarya region in the foreign economic activities of Uzbekistan, specifically focusing on transboundary trade opportunities and expanding export potential. The study examines the new economic prospects emerging from the region's proximity to Afghanistan and Tajikistan, as well as the establishment of the 'Termez International Trade Center' free trade zone. Based on statistical data, the dynamics of foreign trade turnover, export structure, and the share of major partner countries are analyzed.

Keywords: Surkhandarya, transboundary trade, export potential, Termez International Trade Center, logistics, economic integration, foreign trade turnover, South Asia.

Kirish. Surxondaryo viloyati o'zining noyob geografik joylashuvi va tabiiy-iqlim sharoitlari bilan O'zbekistonning iqtisodiy xaritasida strategik ahamiyatga ega hudud hisoblanadi. Viloyat nafaqat agrar mahsulotlar yetishtirish markazi, balki Markaziy va Janubiy Osiyo mamlakatlarini bog'lovchi muhim transport-logistika chorrahasi bo'lib xizmat qiladi. So'nggi yillarda O'zbekistonda amalga oshirilayotgan tashqi iqtisodiy siyosatning liberallashuvi va qo'shni davlatlar bilan do'stona munosabatlarning mustahkamlanishi Surxondaryoning transchegaraviy savdo imkoniyatlarini yangi bosqichga olib chiqdi.

Mamlakatimizning «Yangi O'zbekiston» taraqqiyot strategiyasida eksport hajmini bir necha barobar oshirish va hududlarning tranzit salohiyatidan samarali foydalanish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Bu borada Surxondaryo viloyati Afg'oniston bilan yagona quruqlik chegarasiga ega bo'lgan hudud sifatida Janubiy Osiyo bozorlariga chiqishning «oltin darvozasi» hisoblanadi. Viloyatda Termiz



xalqaro savdo markazining tashkil etilishi va unga erkin savdo zonasi maqomining berilishi tadbirkorlar uchun misli ko'rilmagan imtiyozlar va infratuzilma yechimlarini taqdim etmoqda.

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, 2024-yilning yanvar-avgust oylarida viloyatning tashqi savdo aylanmasi 279,8 million AQSH dollarini tashkil etib, o'tgan yilning mos davriga nisbatan 34,4 foizga o'sgan. Bu raqamlar hududda eksportga yo'naltirilgan iqtisodiyotning jadal shakllanayotganidan dalolat beradi. Biroq, mavjud imkoniyatlardan to'liq foydalanish, xususan, eksport tarkibini diversifikatsiya qilish va xomashyodan tayyor mahsulot eksportiga o'tish masalasi hamon dolzarbligini saqlab qolmoqda.

Transchegaraviy savdoning rivojlanishi nafaqat viloyat byudjetiga tushumlarni ko'paytiradi, balki yangi ish o'rinlari yaratish, mahalliy aholi daromadlarini oshirish va hududiy infratuzilmani modernizatsiya qilishga ham xizmat qiladi. Surxondaryoning Termiz-Mozori Sharif-Kobul-Peshovar temir yo'li loyihasidagi markaziy o'rni kelajakda viloyatni transkontinental savdo koridorining muhim bo'g'iniga aylantiradi. Ushbu maqola viloyatning mavjud salohiyatini ilmiy-statistik jihatdan tahlil qilish va eksportni kengaytirishning strategik yo'nalishlarini belgilab berishga qaratilgan.

Global iqtisodiy o'zgarishlar va geosiyosiy vaziyat sharoitida, Surxondaryo viloyati uchun yangi bozorlarni o'zlashtirish va transchegaraviy aloqalarni institutsional darajada mustahkamlash hayotiy zaruriyatdir. Tadqiqotimiz davomida viloyat eksport ko'rsatkichlariga ta'sir etuvchi omillar, logistika zanjiridagi mavjud to'siqlar va ularni bartaraf etish yo'llari batafsil ko'rib chiqiladi. Bu esa viloyat iqtisodiyotining barqaror o'sishini ta'minlashda nazariy va amaliy asos bo'lib xizmat qiladi [1; 12 b].

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Transchegaraviy savdo va mintaqaviy iqtisodiy integratsiya masalalari ko'plab iqtisodchi olimlar tomonidan tadqiq etilgan. P. Krugman va uning «Yangi iqtisodiy geografiya» nazariyasi hududiy yaqinlikning

savdo aylanmasiga ta'sirini tushuntirib beradi. Mahalliy tadqiqotchilardan T. Mamadjanova Surxondaryo viloyati misolida mintaqaning eksport salohiyatini baholashning ekonometrik modellarini ishlab chiqqan va hududiy resurslar bazasining tashqi bozorlar bilan integratsiyasini yuqori baholagan [3; 45 b]. Uning fikricha, viloyatning agrar salohiyati transchegaraviy savdo klasterlarini shakllantirish uchun mustahkam poydevor bo'lib xizmat qiladi.

Shuningdek, Markaziy Osiyoda transport-logistika koridorlarini rivojlantirish bo'yicha xalqaro ekspertlar ham Surxondaryoning tranzit imkoniyatlariga alohida urg'u berishadi. S. Fuqina iqtisodiy tadqiqotlarda trend modellaridan foydalangan holda tashqi savdo hajmini prognozlash metodikasini ilgari surgan, bu esa Surxondaryoning Afg'oniston bilan savdo dinamikasini tushunishda muhim ahamiyatga ega. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, transchegaraviy savdo nafaqat tovar almashinuvi, balki xizmatlar eksporti, investitsiyalar oqimi va texnologiyalar transferi uchun ham katalizator bo'lib xizmat qiladi. Mavjud tadqiqotlar Surxondaryoning strategik afzalliklarini tasdiqlasa-da, erkin savdo zonalarining eksport dinamikasiga ta'siri masalasini yangi statistik ma'lumotlar asosida chuqurroq o'rganishni talab etadi.

Metodologiya. Maqolani tayyorlashda tizimli tahlil, qiyosiy iqtisodiy baholash, statistik guruhlash va ekonometrik prognozlash usullaridan foydalanildi. Tadqiqotning asosiy manbalari sifatida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi, Surxondaryo viloyati statistika boshqarmasi va Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazining 2021-2024-yillardagi rasmiy hisobotlari olindi. Ma'lumotlarning aniqligini ta'minlash uchun tashqi savdo aylanmasi (TSA) ko'rsatkichlari dinamik qatordagi o'zgarishlar asosida o'rganildi.

Shuningdek, tadqiqotda viloyatning eksport tarkibi tovarlar guruhlari (meva-sabzavot, sanoat tovarlari, to'qimachilik) va hamkor davlatlar kesimida tahlil qilindi. Tadqiqot jarayonida «Termiz xalqaro savdo markazi» erkin savdo zonasi faoliyatining samaradorligi sifat va miqdoriy ko'rsatkichlar orqali baholandi. Bunda vizasiz rejim,

soliq imtiyozlari va logistika markazlarining tovar oqimiga ta'siri asosiy indikatorlar sifatida tanlab olindi.

Metodologiyaning yakuniy bosqichida viloyatning eksport salohiyatini oshirish bo'yicha SWOT-tahlil o'tkazildi. Ushbu tahlil hududning kuchli va kuchsiz tomonlarini, tashqi bozordagi imkoniyatlar va xatarlarni aniqlashga imkon berdi. Olingan natijalar asosida eksportni kengaytirishning strategik yo'nalishlari shakllantirildi, bu esa tadqiqotning ilmiy va amaliy ahamiyatini oshirishga xizmat qildi [5; 18 b].

Tahlil va natija. Surxondaryo viloyatining tashqi iqtisodiy faoliyati tahlili shuni ko'rsatadiki, so'nggi yillarda eksport hajmi va geografiyasida sezilarli ijobiy o'zgarishlar kuzatildi. 2024-yilning dastlabki sakkiz oyida eksport hajmi 182,8 million dollarga yetib, 36,8 foizga o'sgan bo'lsa, import hajmi 97,05 million dollarni (30,0 foiz o'sish) tashkil etdi. Natijada, viloyatda 85,7 million dollarlik aktiv tashqi savdo balansi qayd etilgan. Bu ko'rsatkich viloyat iqtisodiyotining tashqi bozorlardagi raqobatbardoshligi oshib borayotganini ko'rsatadi.

Viloyatning asosiy savdo hamkorlari tarkibida Afg'oniston yetakchi o'rinni egallab turibdi. 2025-2026-yillar uchun prognoz ko'rsatkichlariga ko'ra, Afg'onistonning viloyat TSAidagi ulushi 34,7 foizgacha yetishi kutilmoqda. Shuningdek, BAA (26,2%), Rossiya (16,0%) va Xitoy (8,0%) kabi davlatlar bilan savdo aloqalari kengayib bormoqda. Eksport tarkibida meva-sabzavot mahsulotlari (40,8%) va to'qimachilik buyumlari (7,4%) salmoqli hissaga ega. Quyidagi jadvalda viloyatning asosiy hamkor davlatlar bilan savdo aylanmasi dinamikasi keltirilgan.

Surxondaryo viloyatining yirik hamkor davlatlar bilan tashqi savdo aylanmasi dinamikasi (ming AQSH dollari) 1-jadval.

Davlatlar	**2023-yil**	**2024-yil**	**2025-yil**
Afg'oniston	8561,6	97554,5	121276,2
BAA	471,8	77711,1	91535,6
Rossiya	13008,1	50252,8	55870,9

Xitoy	33792,1	14473,4	27939,3
Tojikiston	6468,7	1221,0	2417,4

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, Afg'oniston va BAA bilan savdo aloqalari bir necha barobar o'sish tendensiyasiga ega. Ayniqsa, «Termiz xalqaro savdo markazi»ning to'liq quvvat bilan ishga tushirilishi bu ko'rsatkichlarni yanada yuqoriga ko'tarishi shubhasiz. Markaz hududida xorijiy fuqarolar uchun 15 kunlik vizasiz rejim joriy etilgani va tovarlarga nisbatan QQSning nol stavkada qo'llanilishi afg'on va pokistonlik tadbirkorlar uchun katta jozibadorlik yaratmoqda. Markazning yillik savdo aylanmasi kelajakda 1,2 milliard dollarga yetishi kutilmoqda.

Viloyatning eksport salohiyatini oshirishda meva-sabzavot mahsulotlarini qayta ishlash darajasini oshirish muhim ahamiyatga ega. Hozirgi kunda eksportning qariyb 45 foizi xomashyo ko'rinishidagi qishloq xo'jaligi mahsulotlariga to'g'ri kelmoqda. Tayyor oziq-ovqat mahsulotlari va konservalar eksportini kengaytirish qo'shimcha qiymat yaratish imkonini beradi. Shuningdek, Denov va Sariosiyo tumanlaridagi sanoat zonalari eksportbop to'qimachilik va qurilish materiallari ishlab chiqarishga ixtisoslashmoqda. Viloyatning transport-logistika xaritasi va transchegaraviy savdo yo'nalishlari quyidagi rasmda o'z aksini topgan.

Muhokama. Olingan natijalar shuni tasdiqlaydiki, Surxondaryo viloyati O'zbekistonning transchegaraviy savdo zanjirida muhim bo'g'in hisoblanadi. Biroq, eksportni kengaytirish yo'lida bir qator muammolar ham mavjud. Birinchidan, logistika xarajatlarining yuqoriligi va Afg'oniston hududidagi beqarorlik tranzit yuklarni tashishda xavflarni keltirib chiqaradi. Ikkinchidan, mahalliy tadbirkorlarning xalqaro sifat sertifikatlariga (masalan, Global G.A.P. yoki ISO) ega emasligi ularning Yevropa va Janubi-Sharqiy Osiyo bozorlariga kirishini cheklamoqda.

Termiz xalqaro savdo markazi tajribasi shuni ko'rsatadiki, soliq va bojxona imtiyozlari o'z samarasini bermoqda, lekin bu markazni faqat savdo nuqtasi emas, balki «ishlab chiqarish-servis-logistika» klasteriga aylantirish zarur. Tahlillar shuni

ko'rsatmoqdaki, viloyatning Tojikiston bilan savdo aloqalari hali to'liq ishga solinmagan. Tojikiston bilan chegaradosh tumanlarda ham kichik savdo zonalarini tashkil etish mintaqaviy integratsiyani kuchaytiradi. Shuningdek, eksport tarkibida xizmatlar (tibbiyot, ta'lim va logistika) ulushini oshirish viloyat YaHMning barqaror o'sishini ta'minlaydi [8; 25 b]. Muhokama qilingan strategik yo'nalishlar amalga oshirilsa, Surxondaryo nafaqat tranzit hudud, balki yuqori texnologiyali mahsulotlar ishlab chiqaruvchi eksport markaziga aylanadi.

Xulosa. Tadqiqot natijasida quyidagi xulosalarga kelindi: Birinchidan, Surxondaryo viloyati tashqi savdo aylanmasining o'sish sur'ati bo'yicha respublikada yetakchi o'rinlardan biriga chiqib olmoqda va Afg'oniston bilan savdo aloqalarining asosiy drayveriga aylangan. Ikkinchidan, Termiz xalqaro savdo markazi viloyat eksportini diversifikatsiya qilishda institutsional mexanizm sifatida muhim rol o'ynamoqda. Uchinchidan, eksport tarkibida meva-sabzavot ulushi yuqoriligicha qolayotgani hududda qayta ishlash sanoatini rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi.

Eksportni kengaytirishning strategik yo'nalishlari sifatida quyidagilar taklif etiladi:

1) Eksportyor korxonalarni xalqaro sertifikatlash xarajatlarini davlat tomonidan qisman qoplash;

2) Surxondaryo-Afg'oniston-Pokiston transport koridorini rivojlantirish orqali logistika xarajatlarini 15-20 foizga kamaytirish;

3) Viloyatda «Agrologistika» markazlarini kengaytirish va ularni erkin savdo zonalari bilan integratsiya qilish.

Ushbu chora-tadbirlar Surxondaryo viloyatining eksport salohiyatini 2030-yilga borib 1 milliard dollarga yetkazish imkonini beradi. Viloyatning transchegaraviy savdo imkoniyatlari O'zbekistonning Janubiy Osiyo bilan iqtisodiy integratsiyasida bosh omil bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining «Erkin iqtisodiy zonalar to'g'risida»gi Qonuni. (2020).
2. Surxondaryo viloyati statistika boshqarmasi. (2024). Tashqi savdo aylanmasi bo'yicha press-reliz.
3. Mamadjanova, T. A. (2024). Mintaqaning eksport salohiyatini baholash modelining ilmiy asoslari. Termiz iqtisodiyot va servis universiteti.
4. Statistika agentligi. (2023). O'zbekiston Respublikasining tashqi savdo aylanmasi tahlili.
5. Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi. (2025). Surxondaryo viloyatining tashqi savdo faoliyati infografikasi.
6. Lex.uz. (2022). «Termiz xalqaro savdo markazi» erkin savdo zonasi to'g'risidagi hukumat qarori.
7. Review.uz. (2024). Surxondaryo viloyatining eksport salohiyati tahlili.
8. Krugman, P. (2011). New Economic Geography and regional trade theories.
9. Fuqina, S. P. (2011). Trendovye modeli v ekonomicheskikh issledovaniyakh. Ekonomicheskiy analiz.
10. Zenodo. (2024). Surxondaryoning eksport salohiyatini oshirish yo'llari ilmiy maqolasi.
11. Gazeta.uz. (2024). Termiz xalqaro savdo markazi imkoniyatlari haqida reportaj.
12. Norma.uz. (2020). «Termiz xalqaro savdo markazi» tashkil etilishi haqida farmon tahlili.
13. Yuz.uz. (2022). O'zbekiston-Afg'oniston savdo aloqalari va uning istiqbollari.
14. Bright Uzbekistan. (2023). Termiz xalqaro savdo markazi — yangi imkoniyatlar eshigi.
15. Stat.uz. (2021). Hududlar statistikasi: Surxondaryo viloyati ijtimoiy-iqtisodiy holati.